

KIRJAILIJA TASAPAINOTAITEILIJANA LUOVAN MINÄN JA EGON VÄLISSÄ

Alustus Mukkulan kirjailijakokouksessa, kesäkuu 2015

Jyrki Vainonen

Kaunokirjallisuutta kirjoittavan kirjailijan taiteellisen työn edellytyksenä on vahva luova minä – se psyyken osa-alue, joka ohjautuu sisältä päin eikä välitä ulkoisista vaatimuksista. Mutta jos ja kun kirjailija kirjoittaa yleisölle – lukijoille, toisten silmille, korville ja mielille – kirjoitustyöhön, tai vähintäänkin kirjan maailmaan saattamiseen, sekaantuu jossakin vaiheessa väistämättä myös ego. Kutsun egoksi sitä puolta psyykestämme, joka pyrkii ohjautumaan ulkoisten arvostusten ja odotusten mukaan.

Tutkimukset paikantavat luovuuden esitietoisien alueelle, tietoisien ja piilotajuisen väliin. Sinne rakentuu luovan minän valtakunta, sen yksityinen reviiri. Luova minä on samanaikaisesti kosketuksissa sekä piilotajuntaan, josta se ammentaa voimansa, että egoon, joka suojelee luovaa minää suorilta ja liian rajuilta kosketuksilta ulkomaailmaan. Yksi luovan minän tehtävistä on puolestaan varjella egoa suoralta yhteydeltä piilotajuntaan, sillä ego ei tuollaista kosketusta musertumatta kestäisi.

Kirjoittaminen ja kirjan saaman vastaanoton seuraaminen on näin alusta alkaen luovan minän ja egon välistä valtakamppailua, kiistaa, tasapainon hakemista. Siitä seuraavaksi joitakin ajatuksia.

Lähtökohtana ristiriita

Kaunokirjailijan minuutta ravistelee yhtäältä erottumisen tarve – kirjoittaa niin kuin hän, ja vain hän, kirjoittaa – ja toisaalta tarve tulla hyväksytyksi ja saada arvostusta, mukautua lukijoiden ja kriitikoiden mieltymyksiin, muovautua heidän odotustensa mukaan.

Kaunokirjallisen kirjan synnytyks alkaa kirjailijan piilotajuisista luovista impulsseista ja päättyy kirjan ilmestymiseen ja sen vastaanoton käsittelemiseen. Koko prosessin ajan kirjailija tasapainottaa niin luovan

minän kuin egonkin toiveita ja haluja. Tilanne koettelee kumppanuksien välistä yhteistyötä. Sen sujuminen on kirjoittamisen, taiteellisen työn, edellytys. Sujuvuudella mitataan kirjailijan ammattitaito ja hänen soveltuvuutensa alalle.

Sisäisen luovuuden ja ulkoisten paineiden väliset ristiriidat ovat epäilemättä ravistelleet kirjailijoita (ja muita taiteilijoita) kautta aikojen. Historiasta erottuu kuitenkin jaksoja, joiden aikana jännitteet ovat kasvaneet tavallista suuremmiksi. Yleensä tämä on liittynyt taiteen yhteiskunnalliseen asemaan – siihen, mitä kukin aikakausi, sen arvomaailma ja käytännöt, ovat taiteelta odottaneet.

Ainakin länsimaissa elämme parhaillaan aikaa, joka arvoineen ja käytäntöineen panee tuon yhteistyön koetukselle: uusliberalistinen huomiotalous pyrkii iskemään kiilansa luovan minän ja egon väliin.

Irlantilaisen, 1600-luvun lopulla ja 1700-luvulla kirjoittaneen piispa George Berkeleyyn kuuluisa ajatus siitä, että oleminen on nähdyksi tulemistä (*esse est percipi*), vaikuttaa nyt ajankohtaisemmalta kuin koskaan. Monet ovat leimanneet Berkeleyyn tieto-opillisen iskulauseen ja siihen kiteytyvän ajattelutavan naiiviksi. Juuri nyt se näyttää kaikkea muuta kuin naiivilta. Sosiaalisen median yleistymisen ja asioiden jakaminen some-todellisuudessa ovat niin sanotusti pelanneet Berkeleyyn pussiin.

Hänen kiteytyksestään ei ole pitkä matka some-aikakauden tieto-opilliseen iskulauseeseen: oleminen on jakamista. Kun jokin asia jaetaan, siitä tulee yhteinen, minkä hyvin tietävät kaikki sosiaalisessa mediassa viihtyvät. Ja kun asiasta tulee yhteinen, se tarkoittaa, että asialle saadaan yleisö, kuulijoita ja kokijoita – ja siten myös näkyvyyttä.

Yleisöä tarvitsevat myös kirjat. Kirjaa, jota kukaan ei lue, ei oikeastaan ole olemassa. Mutta voiko kirja nykyisin saada julkisuutta ilman kirjoittajansa julkisuutta? Tekeekö tunnettu kirja kirjoittajastaan tunnetun, vaiko päinvastoin? Voiko tunnetun kirjan kirjoittaja niin halutessaan yhä pysytellä tuntemattomana, sivussa, marginaalissa? Entä miten huomiotalouden vaatimukset koettelevat kirjailijan psyyken kahta tukijalkaa, luovaa minää ja egoa?

Vastaan näistä toisiinsa liittyvistä kysymyksistä lähinnä viimeiseen.

Kirjan saama julkisuus on harvoin ongelma sen kirjoittajalle. Se ei myöskään ole ongelma kustantajalle tai kirjakauppiaille. Kirja myy, kaikki kolme saavat tuloja. Kun kirja saa julkisuutta, on kaikilla syytä tyytyväisyyteen.

Sen sijaan kirjailijan saama julkisuus voi helposti, kuin huomaamatta, kääntyä ongelmaksi hänelle itselleen. Vaarana on, että se vahvistaa liiaksi kirjailijan egoa luovan minän kustannuksella, vaikeuttaa niiden välistä yhteistyötä ja ehkä lopulta jopa estää sen.

Mitä sujuvampaa tuo yhteistyö on, sitä vähemmän kirjan saama vastaanotto, toisin sanoen ulkoa tuleva palaute, oli se millaista tahansa, järkyttää kirjoittajan mielenrauhaa. Jokainen vähänkin pidempään kirjoittanut kuitenkin tietää, kuinka vaikea moiseen tyyneyteen on päästä. Kokemus toki auttaa asiassa, muttei poista ongelmaa.

Romantikon seikkailuja huomiotaloudessa

Voimme jäljittää romantiikan kautta aina Platonin ideaoppiin asti ajatuksen siitä, että taide syntyy sisäisen maailman kuvaksi, joka heijastetaan ulkomaailmaan. Kirjoittaminen mielletään tällöin työksi, joka muovaa sisäistä todellisuutta kuvaksi ulkomaailmaa varten. Esitystapa voi olla realistinen, todellisuutta jäljentävä, tai ei-realistinen, jolloin pyrkimys *mimesikseen* hylätään ja päädytään fantastiseen tai surrealistiseen, pikemminkin todellisuutta luovaan kuin sitä jäljentävään esitystapaan.

Niin kuin tiedetään, romantikot ajattelivat taiteen olevan itseilmaisua. Miten moisen ajatuksen pystyy istuttamaan nykyiseen maailmaan, osaksi huomiotaloutta, joka on loputtoman kiinnostunut egoista ja vain niistä, joka ruokkii meissä tirkistelynhalua eikä juuri piittaa sisäisistä maailmoista, joista luova minä elää ja joita ilman taiteellisesti kunnianhimoisia kaunokirjallisia teoksia ei olisi edes olemassa?

Olen nuorukaisesta lähtien kokenut, että minussa on ainutkertaisinta ja persoonallisinta se, mikä on piilossa. Juuri siitä, ja oikeastaan vain siitä, koen mielekkääksi kirjoittaa. Juuri tuon piiloisen ”jakaminen” lukijoiden kanssa kiinnostaa minua taiteilijana, saa minut kerta toisensa jälkeen ryhtymään jälleen uuden maailman luomiseen. Haluan tutustua itseeni, siihen jota tai mitä en itsessäni (vielä) tiedä tai tunne.

Ehkä voisi turvautua vanhanaikaiseen sanaan ja puhua sielusta ja siihen tutustumisesta. Juuri sitä luova minä haluaa.

Tehtävät ja tavoitteet, jotka egoni haluaisi liittää kirjoittamiseen – julkisuuden saaminen, rahan ja maineen hankkiminen, uran luominen – ovat aina tuntuneet minusta lapsellisilta tai hupaisilta. Pidän tuota kokemusta todisteena siitä, että luova minäni on elävä ja sisäinen maailmani vahva. Jos siis onnistun kirjoittamaan kirjan, jonka piilotajuinen aines koskettaa lukijan psyyken piiloista puolta, katson onnistuneeni. Jos kohtaan lukijan kummallisen tai oudon alueella, kokemuksessa joka on väkevä mutta vaikea sanallistaa, olen tyytyväinen.

Sisäinen kriisi

Myyntilukuja tuollainen kohtaaminen ei lietso. Siitä egoni jaksaa minua soimata jokaisen kirjan jälkeen. Se sanoo: ”Katso nyt taas. Kirjoitit kirjan, joka on vaikea ja taiteellinen. Osa kriitikoista kehui, osa haukkui. Lukijoita et saanut, kirja ei myynyt paljon mitään. Eikä tullut palkintojakaan, ei edes ehdokkuuksia. Ei se siis kovin hyvä kirja voinut olla.”

Turhautunut egoni se siinä puhuu ulkomaailman suulla liittouduttuaan arvostelijoiden kanssa. Se kannattaa ajan vaatimuksia ja arvoja, koska kokee saavansa siitä hyötyä. Egoni seuraa, mitä muut tekevät, mitä he ajattelevat, mitä he pitävät arvossa ja mitä eivät. Se seuraa, millaisia kirjoja pitää kirjoittaa, jos aikoo saada palkintoja tai myyntiä, jopa molempia. Menestyksen- ja huomionnälkäisenä se on silloin valmis uhraamaan luovan minän sisäisen maailman ja kääntyy sitä

vastaan. Ele on aggressiivinen, ja pitkään jatkuessaan se nujertaa luovuuden. Kyse on kriisistä ja häiriötilasta, ja kirjailijan elämästäni tulee silloin repivää tasapainottelua.

Kirjojen kirjoittaminen on alusta asti ollut minulle paradoksaalista toimintaa: yritys tehdä näkyväksi tai koettavaksi jotakin, joka ei koskaan tule kokonaan näkyväksi tai koettavaksi. Tehtävä on oikeastaan mahdoton, ja siinä voi ainoastaan epäonnistua – mutta epäonnistua ehkä edelliskertaa paremmin, kuten Samuel Beckett toteaisi asian.

Aina kun kirjoitan, etsin tietä sisäisen maailmani piilopaikkoihin. Jokainen kaunokirjallinen teokseni on ollut yritys päästä salaisuuden luokse, sisäinen matka seudulle, joka ei ole paikka, lainatakseni suomalaisen runoilija Paavo Haavikon ajatusta runoelmasta *Talvipalatsi*, joka sekin on vaikuttava matkakirja minuuteen, sisäisen ja ulkoisen maailman törmäyttämistä ja tasapainottamista keskenään.

Lähtökohtani kirjojen kirjoittamiseen saattaa jonkun mielestä olla itsekäs, mutta muuta tehtävää tai merkitystä en kirjoittamiselle löydä.

Haluni tutustua salaisuuteen tai mysteeriin pitää minut vahvana, se pitää minut ihmisenä ja taiteilijana. Se pitää minut onnellisena. Jos joku haluaa sen vuoksi lyödä minuun romantikon leiman, lyököön. Sitä leimaa kannan ylpeänä.